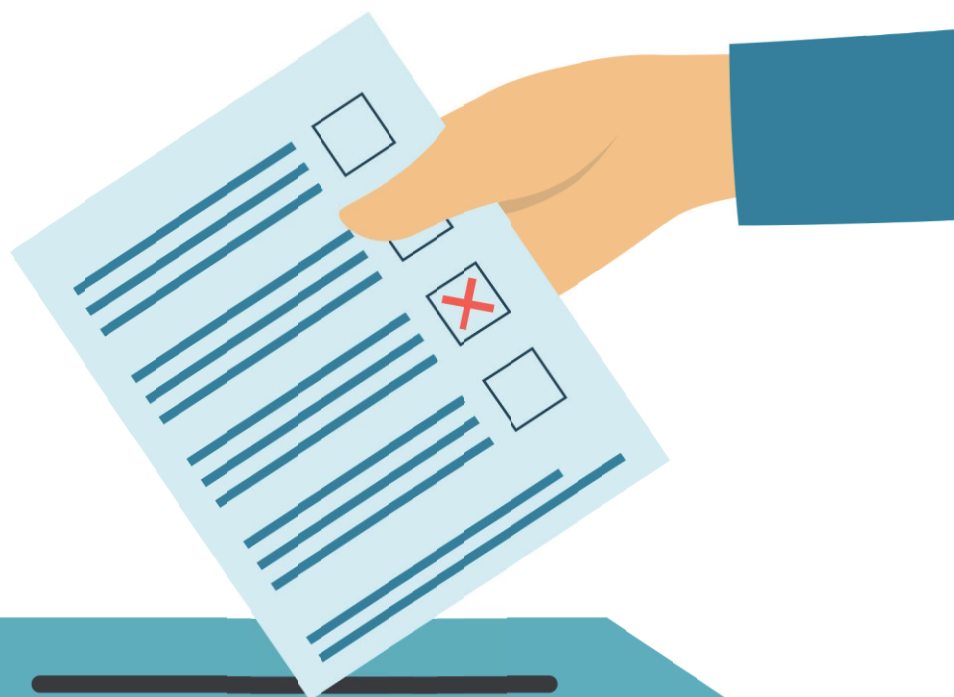

Rapportage Onderzoek Toegankelijk Stemmen

Auteurs: Karst Hoogsteen, Herman Evers, Ton van Weerdenburg,
Francis ter Horst, Hanneke de Boer-van der Pol,
Marcus Boerdijk, Dennis van Scherpenzeel

Inleiding

Slechtziende en blinde mensen ervaren het zelfstandig stemmen bij verkiezingen als een belangrijke invulling van hun gelijkwaardige positie in onze samenleving. De realiteit is echter dat veel van deze mensen problemen ervaren met de toegankelijkheid van de verkiezingen.

Dit wilden we nader onderzoeken. Kennis Over Zien¹ heeft daarom kort na de Tweede Kamerverkiezingen een studie uitgevoerd om de ervaren toegankelijkheid in kaart te brengen. Een interessante bijkomstigheid was dat door de aanvullende maatregelen van de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19 ook slechtziende en blinde mensen van 70 jaar of ouder voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 per briefpost konden stemmen. Dit was voor hen een unieke kans om via een alternatieve en mogelijk toegankelijker methode hun stem uit te brengen.

In de afgelopen jaren is veel aandacht besteed aan het toegankelijk maken van het stembureau en het stemmen zelf. Dat gebeurde onder andere door de introductie van hulpmiddelen als de Stemmal, de Soundbox en loepen. Het stembiljet heeft binnen het stemproces een essentiële rol. Het biljet wijzigt bij iedere verkiezing in formaat en inhoud, waardoor hulpmiddelen als de Stemmal continu moeten worden aangepast aan het stembiljet. Ook de Soundbox vergt voor elke stembusgang aanpassingen aan de dan geldende kandidatenlijsten. Dit brengt voor gemeenten bij iedere verkiezing hoge kosten met zich mee. Tijdens de voorgaande verkiezingen waren dan ook in slechts 10% van de gemeenten dergelijke middelen aanwezig. Deze werden bij een zeer beperkt aantal stembureaus aangeboden.

‘De komende jaren mogen we regelmatig naar de stembus. De aanschaf van hulpmiddelen voor het stemmen lijkt me een goede investering voor gemeenten.’

Een grotere verspreiding van deze hulpmiddelen is voor een deel van de slechtziende en blinde mensen een oplossing. Maar het is goed te beseffen dat voor andere mensen uit deze groep andere oplossingen dan de Stemmal en Soundbox toereikend zijn. Allereerst is het zaak het bestaande proces van stemmen voor de hele groep toegankelijker te maken, bijvoorbeeld wat betreft bereikbaarheid en toegankelijkheid van het stembureau en ondersteuning door stembureau medewerkers.

Daarnaast moeten we – naast de nu beschikbare hulpmiddelen - experimenteren met andere (hulp)middelen.

Om de verkiezingen daadwerkelijk inclusief te maken voor de gehele populatie van slechtziende en blinde mensen in Nederland, zullen we het niet redden met het toegankelijker maken van het bestaande. Er zijn vernieuwingen in het verkiezingsproces nodig om de verkiezingen écht inclusief te maken.

De bevindingen in deze rapportage kunnen als uitgangspunt gebruikt worden bij het toewerken naar een meer volwaardige deelname aan het openbare leven door slechtziende en blinde mensen. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 zullen we een vervolgonderzoek doen. Zo willen we als Kennis Over Zien blijven bijdragen aan het realiseren van inclusieve verkiezingen.

¹ Onder de naam Kennis Over Zien (voorheen Consortium Visueel) werken Bartiméus, Koninklijke Visio, Robert Coppes Stichting, Oogvereniging en MaculaVereniging samen aan het ontwikkelen en delen van kennis over visuele beperkingen.

Samenvatting

Kennis Over Zien heeft kort na de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 een onderzoek uitgevoerd om de ervaren toegankelijkheid in kaart te brengen. Aan het vragenlijstonderzoek deden 213 slechtziende en blinde stemgerechtigden mee. Van hen hebben er 28 (13%) iemand gemachtigd om hun stem uit te brengen, 151 (71%) hebben in het stembureau gestemd, en 34 (16%) via briefpost. Gevraagd naar de meest gewenste stemmethode, komt de (nu niet bestaande) optie om digitaal te stemmen op de eerste plaats, gevolgd door het stembureau, briefpoststemmen en stemmen via een machtiging. Opvallend is dat mensen die in 2021 per briefpost hebben gestemd, deze methode een volgende keer het liefst ook weer hanteren.

42% van de steekproef geeft aan de verkiezingen 'niet' of 'helemaal niet' toegankelijk te vinden, 16% is 'neutraal', en zo'n 43% vindt de verkiezingen 'wel' of 'helemaal' toegankelijk. Met name de stempas (45%) en de kandidatenlijst (60%) worden als ontoegankelijk ervaren. Over het algemeen zijn de Tweede Kamerverkiezingen in 2021 als even toegankelijk ervaren als die van 2017.

Tot op heden lag de focus in verbeteracties op de toegankelijkheid van het stembureau zelf. Maar uit het onderzoek blijkt dat een substantieel deel van de groep slechtziende en blinde mensen het stembureau niet eens zelfstandig kan bereiken. Het onderzoek onderstreept de noodzaak het bestaande proces van stemmen toegankelijker te maken, bijvoorbeeld wat betreft beschikbaarheid en bruikbaarheid van (hulp)middelen, bereikbaarheid en toegankelijkheid van het stembureau en ondersteuning door stembureaumedewerkers. Er zijn vernieuwingen in het verkiezingsproces nodig om de verkiezingen écht inclusief te maken.

Methode

Participanten in dit onderzoek zijn benaderd via verschillende kanalen van onder meer expertiseorganisaties, belangenverenigingen, patiëntenorganisaties en hulpmiddelenleveranciers. In totaal hebben 287 respondenten deelgenomen aan het onderzoek, waarvan 218 binnen de inclusiecriteria vielen; stemgerechtigde slechtziende en blinde mensen. Het onderzoek omvatte het invullen van een vragenlijst die via een online portaal of telefonisch (met hulp) kon worden ingevuld. De vragenlijst bestond uit gemeenschappelijke secties die door iedere participant zijn ingevuld. Deze omvatten persoonsinformatie en algemene vragen over het stemproces. Daarnaast waren er drie secties die afhankelijk van de keuze van de participant om wel of niet te stemmen zijn ingevuld. In totaal hebben slechts vijf mensen uit de steekproef aangegeven dat zij hun stem niet hebben uitgebracht tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2021.

Resultaten

Algemeen

Door het sterke verband tussen leeftijd en visuele aandoeningen zien wij normaliter een oververtegenwoordiging van mensen in de leeftijdsgroep vanaf 60 jaar, die ongeveer twee derde van de gehele populatie van slechtziende en blinde mensen omvat. In dit onderzoek vertegenwoordigt deze groep ongeveer de helft van de steekproef (zie tabel 1).

Tabel 1: Kenmerken van geïncludeerde participanten.

Variabele	Aantal
Leeftijdsgroep*	
18 - 40	19
41 - 60	48
61 - 86	72
Geslacht	
Man	90
Vrouw	125
Anders	3
Visuele beperking categorie**	
Minder dan 10%	123

Tussen 10% - 30%	60
Tussen 31% - 50%	28
Overig	7
<p>* De som van participanten binnen deze categorie wijkt af van het totaal aantal deelnemers omdat sommige participanten ervoor hebben gekozen deze vraag niet in te vullen.</p> <p>** Op basis van zelf gerapporteerde visuele scherppte in het beste oog.</p>	

In tabel 1 is tevens de distributie van de steekproef weergegeven op basis van visuele scherppte in het beste oog. Hierbij heeft een aantal mensen aangegeven geen idee te hebben wat hun visuele scherppte is. Hiervan zijn in totaal zeven participanten geïnccludeerd, omdat zij hebben aangegeven blind te zijn of een zeer beperkt gezichtsveld te hebben. Zij zijn ondergebracht in de categorie 'overig' (3%). Een groep van 69 mensen gaf aan meer te zien dan 50% met het beste oog. Deze groep heeft volgens de richtlijnen van de WHO geen visuele beperking en is daarom niet geïnccludeerd in de analyse.

In termen van de ernst van de visuele aandoening is de steekproef geen representatieve afspiegeling van de gehele groep slechtziende en blinde mensen in Nederland. De distributie in tabel 1 schetst een tegenovergesteld beeld ten opzichte van de algemene populatie. In de algemene populatie zien we voornamelijk mensen met een milde visuele beperking (visuele scherppte tussen de 30% en 50% in het beste oog). Naarmate de ernst van de visuele beperking toeneemt, wordt deze groep steeds kleiner. Een distributie zoals weergegeven in tabel 1 is niet uitzonderlijk voor dergelijke onderzoeken, aangezien mensen die minder veel hinder ervaren door hun visuele beperking ook minder genoodzaakt zijn om ondersteuning te zoeken bij de expertiseorganisaties Bartiméus, Koninklijke Visio en de Robert Coppes Stichting, of aansluiting te zoeken bij een belangen- of patiëntenvereniging zoals de Oogvereniging. Omdat de hierboven genoemde (en soortgelijke) partijen een sleutelrol hebben gespeeld bij het verspreiden van de oproep voor dit onderzoek, is het zeer onwaarschijnlijk dat de afwijkende distributie de interne validiteit van dit onderzoek heeft aangetast.

Wijze van stemmen

Slechts vijf mensen (2%) van onze steekproef gaven aan niet te hebben gestemd bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen. In de algemene populatie lag dit percentage vele malen hoger (grotweg 18%). Van de mensen die wel hebben gestemd (213) geven er 28 (13%) aan iemand te hebben gemachtigd om hun stem uit te brengen, 151 (71%) zeggen in het

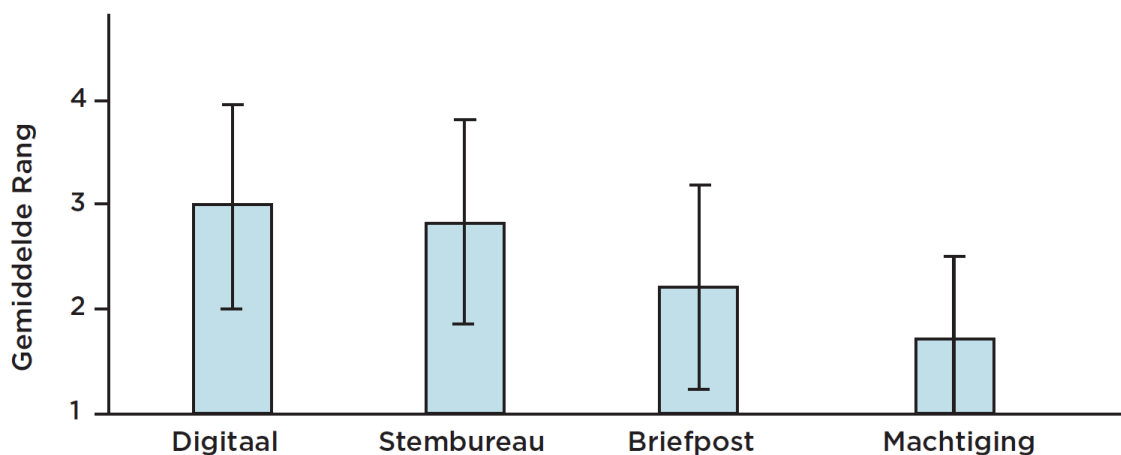
stembureau te hebben gestemd, en 34 (16%) geven aan via briefpost te hebben gestemd.

Voorkeur voor wijze van stemmen

Participanten hebben verschillende stemmethoden gerangschikt van meest naar minst gewenst. Hierbij staat een hogere rang gelijk aan meer gewenst. In figuur 1, staan de gemiddelde rangposities (M) voor de vier getoetste stemmethoden en de standaarddeviatie (SD). Op volgorde van meest naar minst gewenst zijn dit: digitaal (M = 3.04, SD = 1.01), stembureau (M = 2.93, SD = 1.04), briefpost (M = 2.33, SD = 1.02), en machtiging (M = 1.69, SD = 0.83).

Op basis van deze resultaten hypothetiseren wij dat deze verschillende rangposities significant van elkaar verschillen. Uit een statistische analyse met de Friedman-test blijkt dat tenminste één van de stemmethoden significant verschillend is van tenminste één andere stemmethode. Hierop zijn alle mogelijke combinaties getoetst met de Wilcoxon Signed Ranks-test. Na toepassing van de Bonferroni-correctie voor meervoudige toetsing blijkt dat alle combinaties significant van elkaar verschillen ($p < 0.001$). Hiermee bevestigen wij onze hypothese en kunnen wij de rangschikking zoals weergegeven in figuur 1 vaststellen.

Digitaal is dus de meest gewenste stemmethode, gevolgd door het stembureau, briefpoststemmen en stemmen via een machtiging.

Figuur 1: Rangschikking van stemmethoden op basis van gewenstheid. Hierbij is een hogere gemiddelde rang meer gewenst. De foutbalken geven de standaarddeviatie (SD) weer. Van meest naar minst gewenst: digitaal, stembureau, briefpost, machtiging.

Wanneer we de stemmethode die is gebruikt tijdens de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen uitzetten tegen de meest gewenste stemmethoden, zien we dat hier veel overeenkomsten tussen zitten (zie tabel 2). Voor alle groepen geldt dat het merendeel van de mensen die via een bepaalde stemmethode gestemd hebben, deze zelfde methode ook als meest gewenst beschouwt binnen de reeds bestaande stemmethoden. Wanneer we echter 'digitaal' als mogelijke nieuwe stemmethode in acht nemen, zien we dat deze de voorkeur geniet van het merendeel van de mensen die gestemd hebben door iemand te machtigen of die hun stem uitgebracht hebben in het stembureau. Opvallend is dat dit niet het geval is voor stemmen via briefpost. Deze methode wordt als meest gewenst beschouwd door de mensen die in 2021 via briefpost gestemd hebben, ongeacht het toevoegen van 'digitaal' als mogelijk nieuwe stemmethode.

Tabel 2: Overeenkomst van de meest gewenste stemmethode met de gebruikte stemmethode in 2021.

		Gebruikte stemmethode in 2021		
		Machtiging	Stembureau	Briefpost
Meest gewenste stemmethode bij volgende verkiezingen	Machtiging	21%	1%	0%
	Stembureau	14%	42%	18%
	Briefpost	11%	5%	56%
	Digitaal	54%	51%	26%

Op basis van deze resultaten hypothetiseren wij dat er een verband bestaat tussen de gebruikte stemmethode in 2021 en de meest gewenste stemmethode bij toekomstige verkiezingen. Uit een statistische analyse met de Pearson Chi-Square-test blijkt dat deze hypothese correct is ($p < 0.001$).

Stemmen en mobiliteit

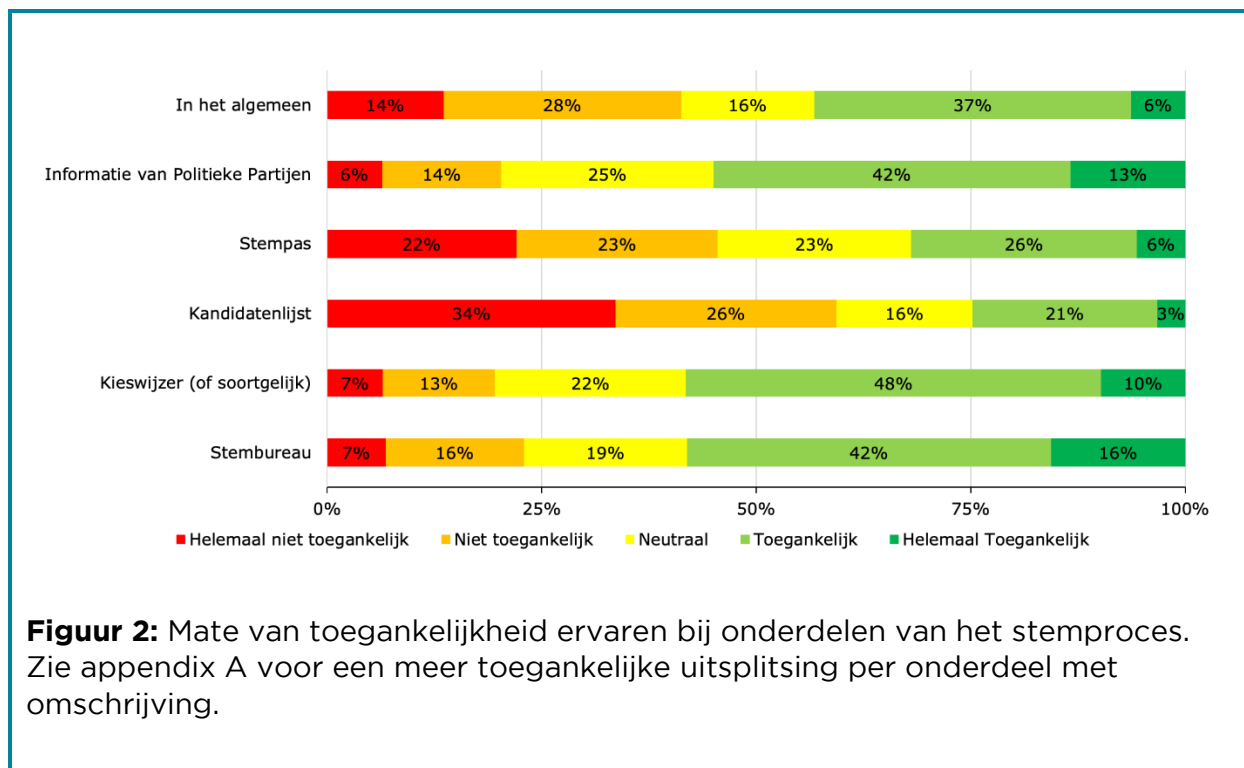
Een substantieel deel van de participanten (20%) geeft aan niet zelfstandig het stembureau te kunnen bereiken. In de huidige steekproef is geen relatie gevonden tussen de ernst van de visuele beperking en het wel of niet zelfstandig kunnen bereiken van het stembureau. Ook wanneer participanten het stembureau zelfstandig weten te bereiken, is dit niet geheel zonder risico, aangezien ongeveer twee derde (64%) aangeeft moeite te hebben met het bewaren van de anderhalve meter afstand die ten tijde van de Tweede Kamerverkiezingen 2021 was voorgeschreven.

Toegankelijkheid van de verkiezingen

Het belang van toegankelijke verkiezingen wordt door het merendeel van de steekproef als belangrijk (27%) of zelfs heel erg belangrijk (55%) ervaren. Wanneer we kijken naar de vraag in hoeverre de afgelopen verkiezingen dan ook als toegankelijk zijn ervaren, valt op dat 42% aangeeft deze niet of helemaal niet toegankelijk te vinden, 16% is neutraal, en zo'n 43% is van mening dat de verkiezingen wel toegankelijk of zelfs helemaal toegankelijk zijn geweest (zie figuur 2).

Verder valt op dat naast de verkiezingen in het algemeen met name de stempas en kandidatenlijst als ontoegankelijk worden ervaren (respectievelijk 45% en 60% hebben deze als niet of helemaal niet toegankelijk ervaren).

Meer dan de helft van de steekproef ervaart informatie verstrekt door politieke partijen, de verschillende kieswijzers en het stembureau als toegankelijk of zelfs helemaal toegankelijk.

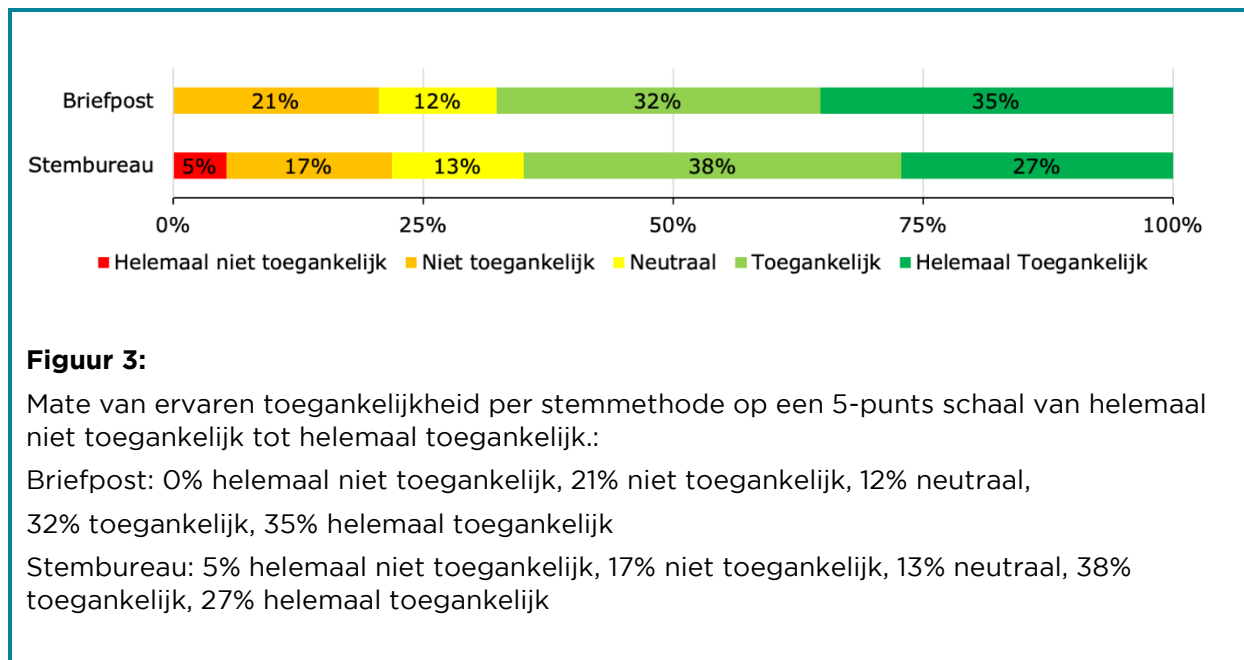

Participanten die ook tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in 2017 hebben gestemd (grofweg 90% van de huidige steekproef) is gevraagd in hoeverre zij de verkiezingen van 2021 als meer of minder toegankelijk hebben ervaren. Het merendeel van de participanten heeft deze als even toegankelijk ervaren (57%). Een substantieel deel heeft deze echter als minder of veel minder toegankelijk ervaren (27%), terwijl 16% deze als toegankelijker heeft ervaren.

Op basis van deze uitkomsten en de eerder beschreven ervaren toegankelijkheid van de verkiezingen in 2021, kunnen wij een grove schatting maken van de ervaren toegankelijkheid in 2017. Hieruit blijkt dat deze toentertijd gemiddeld als neutraal is ervaren ($M = 1,83$, $SD = 1.31$, op een schaal van 0 tot 4). De verkiezingen in 2021 zijn gemiddeld als ietwat hoger maar nagenoeg hetzelfde ervaren ($M = 1,95$, $SD = 1.11$, op een schaal van 0 tot 4). Over het algemeen schetst dit dus het beeld dat de verkiezingen in 2021 als even toegankelijk zijn ervaren als de voorgaande Tweede Kamerverkiezingen.

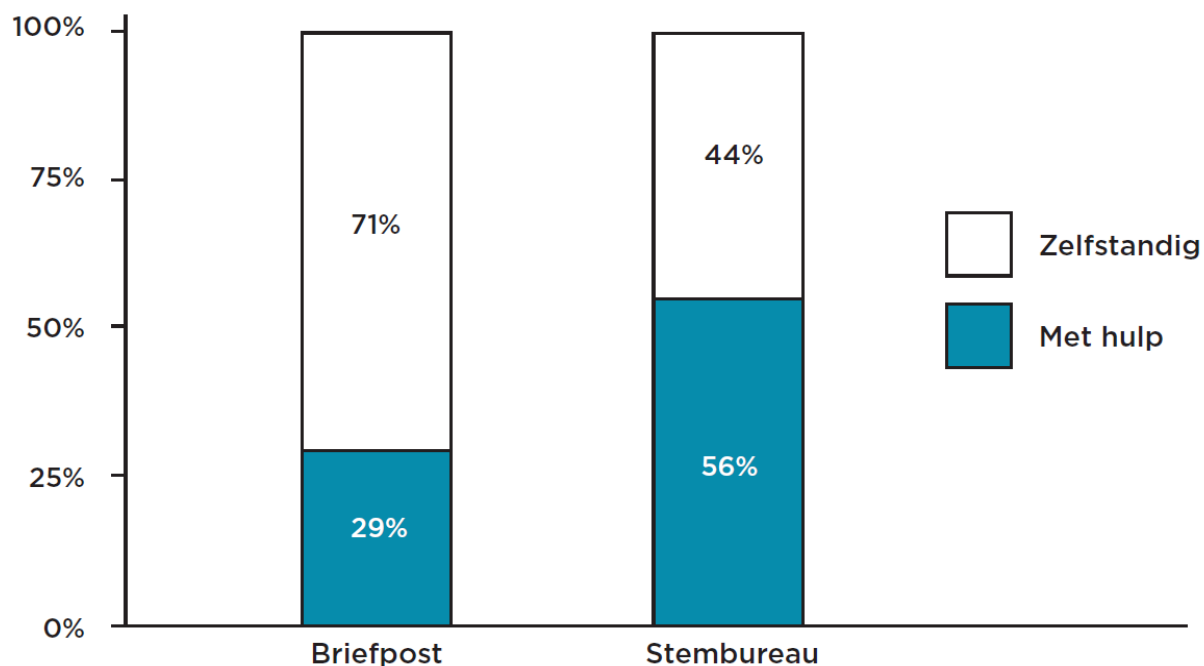
Participanten hebben de stemmethode die zij hebben gebruikt beoordeeld op basis van de mate van toegankelijkheid (zie figuur 3). Uit de resultaten blijkt dat relatief gezien stemmen via briefpost door meer mensen als toegankelijk of helemaal toegankelijk wordt ervaren in vergelijking tot stemmen in het stembureau. Ook het relatieve aantal mensen dat de desbetreffende stemmethode als niet toegankelijk of helemaal niet toegankelijk heeft ervaren, ligt bij het briefpoststemmen lager dan bij stemmen in het stembureau.

Op basis van deze resultaten hypothetiseren wij dat briefpoststemmen ($M = 2.67$, $SD = 1.18$) als meer toegankelijk is ervaren dan stemmen in het stembureau ($M = 2.68$, $SD = 1.19$). Uit een statistische analyse met de Mann-Whitney U-test blijkt dat er geen significant verschil is gemeten tussen deze twee stemmethoden ten aanzien van de toegankelijkheid.

Zelfstandig stemmen

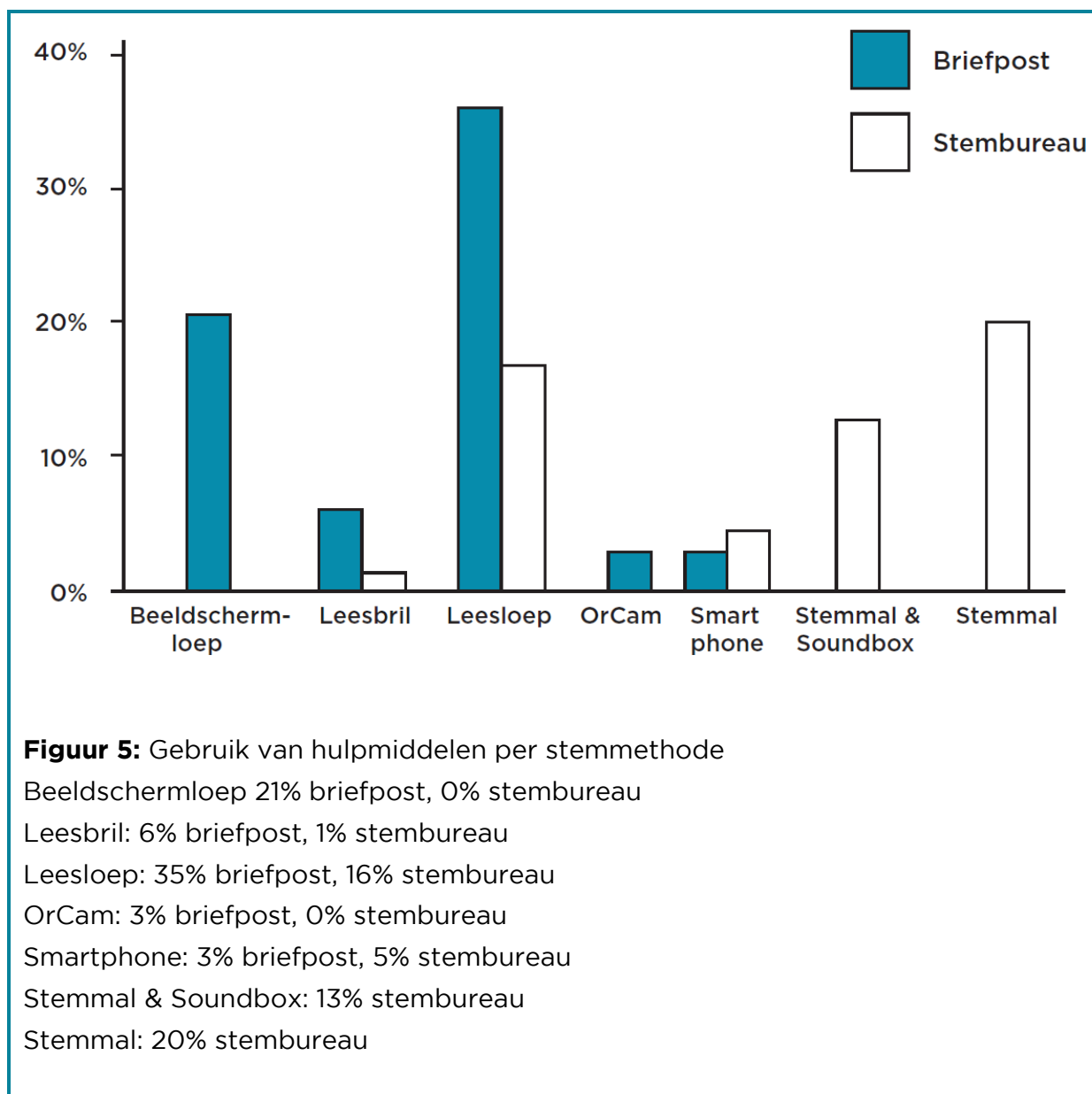
De participanten hebben ook aangegeven of zij hulp kregen bij het uitbrengen van hun stem. Hierbij gaf meer dan twee derde (71%) aan zelfstandig hun stem te hebben uitgebracht met briefpoststemmen terwijl dit minder dan de helft (44%) was voor mensen die hebben gestemd in het stembureau (zie figuur 4).

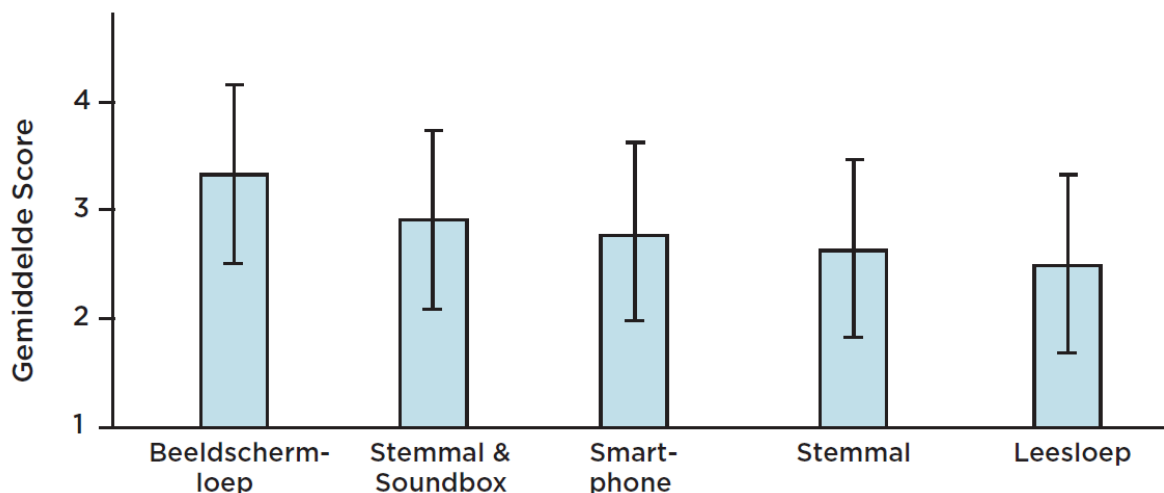
Figuur 4: Percentage van de steekproef dat zelfstandig of met hulp heeft gestemd, per stemmethode. Briefpost: 71% zelfstandig, 29% met hulp. Stembureau: 44% zelfstandig, 56% met hulp.

Hulpmiddelen bij het stemmen

Bij het stemmen via briefpost gebruikte zo'n 65% een hulpmiddel. In het stembureau lag dit percentage lager, 43% gebruikte hier een hulpmiddel. In figuur 5 staat weergegeven welke hulpmiddelen per stemmethode zijn gebruikt. Let op: hulpmiddelen zoals de Stemmal en Soundbox zijn uitsluitend beschikbaar in het stembureau, terwijl de beeldschermloop hier juist niet beschikbaar is. Wat opvalt is met name het gebruik van de beeldschermloop en leesloop bij briefpoststemmen. Bij stemmen in het stembureau waren de Soundbox en Stemmal relatief populair, meestal ook in combinatie.

In figuur 6 geven we de mate van toereikendheid weer per hulpmiddel. Opvallend is dat op een schaal van helemaal niet toereikend tot zeer toereikend (0 tot 4) alle gebruikte hulpmiddelen boven neutraal (> 2) scoren. Er zijn echter geen significante verschillen gevonden tussen de gebruikte hulpmiddelen.

Figuur 6: Mate van toereikendheid per gebruikt hulpmiddel waarbij een hogere score duidt op meer toereikendheid. Van meest naar minst toereikend: beeldschermloep, Stemmal in combinatie met Soundbox, smartphone, Stemmal, leesloep.

Om de antwoorden op de gesloten vragen enigszins te contextualiseren, is de participanten gevraagd wat uitleg te geven over hun ervaring bij het uitbrengen van hun stem. Ten aanzien van het stembureau merkten verschillende participanten op dat ze geen idee hebben of ze op de juiste kandidaat hebben gestemd. Een veel gebruikte strategie omvat het vooraf thuis bestuderen van de kandidatenlijst met een beeldschermloep om erachter te komen waar de beoogde kandidaat ongeveer op het stembiljet staat. Vervolgens tellen mensen de partijen en kandidaten af zonder deze daadwerkelijk te kunnen lezen (bijvoorbeeld tweede partij van links, derde kandidaat van boven) en kleuren het vakje. Onzekerheid over het stemmen op de juiste kandidaat werd ook genoemd in relatie tot het vragen om hulp van medewerkers van het stembureau of bij het gebruik van een hulpmiddel als de Stemmal.

Toegankelijkheid stembureau

Er waren gemengde verhalen over de verlichting en bewegwijzering binnen het stembureau. Met name mobiliteit binnen het stembureau werd hierbij vaak genoemd als pijnpunt. Ook de behulpzaamheid, bekwaamheid en kennis van de medewerkers van het stembureau met betrekking tot het gebruik van hulpmiddelen als de Stemmal, leidden tot sterk uiteenlopende verhalen, zowel positief als negatief. Dat gold ook voor de bejegening en het wel of niet krijgen van hulp in het stemhokje. Een paar opvallende punten uit de reacties:

- Voor sommige mensen leek het stemmen erg soepel te verlopen terwijl anderen een zeer onprettige ervaring hadden met slecht voorbereide en of niet goed geïnformeerde stembureaumedewerkers.
- Opvallend was dat veel mensen opmerkten dat het stembiljet niet goed in de Stemmal paste vanwege de hoeveelheid vouwen.
- Door sommigen werd het stemmen met behulp van de Stemmal niet als zelfstandig gezien omdat stembureaumedewerkers veel moesten voorbereiden en klaarleggen voordat iemand zijn stem kon uitbrengen.

Ten aanzien van briefpoststemmen merkten mensen op dat ze de hoeveelheid benodigde stappen erg omslachtig vonden en de instructies onduidelijk. Wel viel het op dat mensen het bij stemmen per briefpost als erg prettig ervoeren om rustig te tijd te kunnen nemen en gebruik te kunnen maken van hun eigen hulpmiddelen zoals een beeldschermloep.

**‘Ik zou zeer blij zijn als ik ook in het
vervolg per brief kan stemmen. Ik
vind het zelf stemmen thuis fijn.
Wel was het onhandig dat je de
enveloppen en de stempas al
eerder apart ontving.’**

Conclusies

De resultaten van het onderzoek Toegankelijk Stemmen onderstrepen het belang van het toegankelijker maken van verkiezingen. De al bekende pijnpunten, ervaren door slechtziende en blinde mensen, worden in ons onderzoek bevestigd. De weg naar inclusieve verkiezingen is ingezet, maar we zijn er nog lang niet. Grofweg 40% van de mensen in onze steekproef vond de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 niet toegankelijk. In termen van ervaren toegankelijkheid lijkt er geen significante verbetering te hebben plaatsgevonden ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017.

Voorbereiding op het stemmen

De stempas en kandidatenlijst zijn door veel mensen als ontoegankelijk ervaren. Informatie verstrekt door politieke partijen en de Kieswijzer en soortgelijke keuzehulpen werden hiertegenover juist door het merendeel van onze steekproef als toegankelijk ervaren.

Bereikbaarheid en toegankelijkheid stembureau

Hoewel de meeste mensen in de steekproef het stembureau als toegankelijk hebben ervaren, is de bereikbaarheid daarvan een pijnpunt dat aandacht verdient bij toekomstige verkiezingen. Terwijl er tot op heden een focus is geweest op de toegankelijkheid van het stembureau zelf, blijkt dat een substantieel deel van de slechtziende en blinde mensen het stembureau niet zelfstandig kan bereiken. Het onderzoek laat ook zien dat er verbeteringen mogelijk zijn wat betreft de behulpzaamheid, bekwaamheid en kennis van de medewerkers van het stembureau, onder meer als het gaat om het gebruik van hulpmiddelen en het wel of niet verlenen van hulp in het stemhokje.

Hulpmiddelen bij het stemmen

De hulpmiddelen Stemmal en Soundbox, ingezet bij een select aantal stembureaus, blijken als toereikend ervaren te zijn door de gebruikers ervan. De Stemmal in combinatie met de Soundbox werd ondanks een niet goed passend stembiljet succesvol gebruikt door voornamelijk mensen met een restvisus van minder dan 10%. In het algemeen zijn hulpmiddelen gebruikt door twee derde van de steekproef.

‘Het zou fijn zijn als alle medewerkers op het stembureau weten wat wel en niet mag en welk recht je hebt als slechtziende.

Het is nu de derde keer op rij dat wij daar op het stembureau discussie over hebben.’

Stemmen per briefpost

Briefpoststemmen zou een uitkomst kunnen bieden voor mensen die het stembureau niet zelfstandig kunnen bereiken of voor wie de gang er naartoe veel moeite en energie kost. Deze stemmethode is ook over het algemeen als meer toegankelijk ervaren dan stemmen in het stembureau, al was dit verschil statistisch niet significant. In termen van zelfstandigheid bleek briefpoststemmen beter te scoren dan het stembureau. Dit heeft mogelijk te maken met het thuis kunnen gebruiken van hulpmiddelen die niet beschikbaar zijn in het stembureau, zoals een beeldschermloep. Ook kan het zijn dat mensen het prettig vinden om in alle rust thuis hun stem te kunnen uitbrengen. Bij briefpoststemmen hebben slechtziende en blinde mensen bovendien geen hulp nodig bij de reis van en naar het stembureau en bij het stemmen zelf.

Voorkeuren voor stemmethoden

Opvallend is dat mensen het liefst blijven stemmen zoals ze tijdens de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen hebben gestemd. Er is een significante correlatie tussen de laatst gebruikte stemmethode en de meest gewenste stemmethode. Opvallend is dat dit ook geldt voor de mensen die nu voor het eerst via briefpost hebben kunnen stemmen. Het overgrote merendeel van deze groep wil deze stemmethode ook bij toekomstige verkiezingen gebruiken. Mensen die via andere stemmethoden hun stem hebben uitgebracht, prefereren het om deze zelfde methode te blijven gebruiken of om op digitaal stemmen over te gaan. In het algemeen was digitaal overigens de meest gewenste stemmethode.

Ten slotte

We constateren de noodzaak om het bestaande proces van stemmen toegankelijker te maken, bijvoorbeeld wat betreft beschikbaarheid en bruikbaarheid van (hulp)middelen, bereikbaarheid en toegankelijkheid van het stembureau en bejegening door stembureau medewerkers. Daarnaast constateren we dat het nodig is vernieuwingen in het verkiezingsproces door te voeren, en bijvoorbeeld te blijven experimenteren met briefpoststemmen of de optie van digitaal stemmen te onderzoeken. Hierna formuleren we enkele aanbevelingen in aansluiting op onze conclusies.

‘Er zal al het mogelijke gedaan moeten worden om digitaal stemmen mogelijk te maken. Ook wat betreft fraudegevoeligheid en privacy. Stemmen met hulpmiddelen is een stapje, maar niet voldoende.’

Aanbevelingen

Vorbereiding op het stemmen

De kandidatenlijst en de stempas worden als minst toegankelijk ervaren. We bevelen aan om bij het verbeteren van de toegankelijkheid van het stemproces specifiek aandacht te hebben voor het toegankelijker maken van deze twee onderdelen.

Toegankelijkheid en bereikbaarheid stembureau

Verder valt op dat ook het stembureau nog niet toegankelijk genoeg is. We bevelen gemeenten aan om aandacht te hebben voor het toegankelijker maken van het stembureau en te zorgen voor een goede begeleiding van slechtziende en blinde mensen bij het stemmen. Ook randvoorwaarden als de verlichting en bewegwijzering moeten op orde zijn. Overweeg om het stembureau voor blinden toegankelijker te maken door het standaard aanbrenge van blindengeleidelijnen. Een suggestie voor gemeenten is om samen met ervaringsdeskundigen en expertiseorganisaties een 'klantreis' van het stemmen te maken, beginnend bij het (online) zoeken naar relevante informatie over de verkiezingen, via de feitelijke reis van en naar het stembureau, tot het stemmen in een stembureau.

Voor het realiseren van inclusieve verkiezingen is ook nog meer onderzoek nodig om de problematiek omtrent bereikbaarheid van het stembureau verder in kaart te brengen. De bereikbaarheid van het stembureau is mogelijk een probleem dat meer stemgerechtigden ervaren, zoals mensen die slecht ter been zijn of in een rolstoel zitten.

Beschikbaarheid Stemmal en Soundbox

Over hulpmiddelen als de Stemmal en de Soundbox zijn de gebruikers ervan over het algemeen tevreden. Deze hulpmiddelen zijn echter nog altijd maar in een beperkt aantal stembureaus beschikbaar. Het verdient aanbeveling te stimuleren dat deze hulpmiddelen overal in Nederland in zoveel mogelijk stembureaus beschikbaar zijn.

Onderzoeken van en experimenteren met alternatieven

De beeldschermloop wordt veel gebruikt om de kandidatenlijst thuis goed te bekijken. In de richtlijn Toegankelijkheidscriteria Stembureaus 2021 staat als extra hulpmiddel op het stembureau nu alleen nog een '4x vergrotende handloop' genoemd. We bevelen aan om te onderzoeken welke hulpmiddelen en ondersteuningsmogelijkheden nog meer kunnen bijdragen aan toegankelijk stemmen en om daarmee de komende tijd te experimenteren. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om innovatieve technologische hulpmiddelen als een smartphone-app. Het is belangrijk te

beseffen dat bestaande hulpmiddelen als de Stemmal en de Soundbox niet voor alle slechtziende en blinde mensen een uitkomst bieden. Het probleem van toegankelijkheid is dus niet opgelost met uitsluitend het breder beschikbaar maken van deze hulpmiddelen.

Verder experimenteren met briefpoststemmen

In het onderzoek wordt duidelijk dat slechtziende en blinde mensen het briefpoststemmen in het kader van de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19 als zelfstandiger hebben ervaren. Deze positieve ervaring sluit aan bij de ambitie om inclusieve verkiezingen te realiseren, waarbij iedereen zelfstandig kan stemmen. We bevelen aan om te blijven experimenteren met de inzet van briefpoststemmen. In de Verkiezingsagenda 2030, de gezamenlijke agenda van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken, de Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, staat de ambitie om in 2027 'briefstemmen op aanvraag' te introduceren. Onze aanbeveling is om deze ambitie aan te scherpen en nu al te starten met pilots. Kennis Over Zien werkt daarbij graag mee voor een succesvolle implementatie.

Omdat de gang naar het stembureau een probleem blijft voor veel slechtziende en blinde mensen, is het zinvol mogelijkheden voor stemmen vanuit huis te onderzoeken. Naast het briefpoststemmen klinkt in het onderzoek een duidelijk pleidooi voor digitaal stemmen.

Betrek ervaringsdeskundigen en expertiseorganisaties

Om de door ons aanbevolen experimenten succesvol te laten zijn, is het van belang dat ervaringsdeskundigen en expertiseorganisaties daarbij vanaf de start actief betrokken zijn. Een combinatie van ervaringsdeskundigheid en expertise is cruciaal. Een ervaringsdeskundige weet welke uitdagingen er zijn voor de gehele populatie van blinde en slechtziende mensen, dus niet voor hem of haar alleen als individu. De expertiseorganisaties kennen de oplossingsmogelijkheden om knelpunten weg te nemen.

Werk bij het aanpassen van het stembiljet en bij de (door)ontwikkeling van hulpmiddelen volgens de principes van inclusief ontwerpen. Dat impliceert het samenwerken met ervaringsdeskundigen en expertiseorganisaties in het gehele proces: ontwerpen, testen, daadwerkelijk gebruiken tijdens verkiezingen en evalueren.

Durf te innoveren

In de Verkiezingsagenda 2030 wordt veel aandacht besteed aan het toegankelijker maken van het bestaande. De noodzaak daarvan wordt bevestigd in ons onderzoek. Er moeten zeker nog veel stappen gezet worden om de huidige gang van zaken tijdens de verkiezingen te verbeteren en deze op die manier toegankelijker te maken. De valkuil is wel dat we ons vervolgens teveel daarop richten en de mogelijkheden van innovatieve oplossingen te weinig aandacht geven. Onze slotaanbeveling is dan ook: toon lef, ook vanuit de landelijke politiek. Durf te innoveren via experimenten om de verkiezingen écht inclusief te maken. En betrek ons daarbij!

Colofon

Rapportage Onderzoek Toegankelijk Stemmen

Auteurs

Karst Hoogsteen, Herman Evers, Ton van Weerdenburg, , Francis ter Horst, Hanneke de Boer-van der Pol, Marcus Boerdijk, Dennis van Scherpenzeel

Eindredactie

Marc van Bijsterveldt, Baarn

Grafisch ontwerp

Pinta Grafische Producties, Middelburg

Uitgave Kennis Over Zien, november 2021

Teksten overnemen uit deze publicatie is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. De quotes in deze publicatie zijn bewerkte citaten van deelnemers aan het onderzoek.

APPENDIX A.

Figuur 2 uitgesplitst met omschrijving per onderdeel

